

הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה

אברהם גארדימער

איתא בכתובות (נה.): מטלטלי ואיתנהו בעיניהו בלא שבועה ליתנהו בעיניהו פומבדיתא אמרי בלא שבועה מתא מחסיא אמרי בשבועה והלכתא בלא שבועה. ע"כ. פירש"י ד"ה מטלטלי ואיתנהו בעיניהו. המייחד מטלטלין לכתובת אשתו ומת והן בעין והיא נפרעת מהן נוטלתן שלא בשבועה דטעמא מאי אמור רבנן מנכסי יתומין לא תפרע אלא בשבועה דחיישין דלמא צררי אתפסה והכא היינו צררי דאתפסה. וד"ה ליתנהו בעיניהו. כגון שאבדו. וד"ה בלא שבועה. דכיון דאבוד הני לא אתפסה אחריני וכל נכסיו אחראין לכתובתה ונפרעת מן הקרקעות. ע"כ.

אולם עי' ברמב"ם (הל' אישות טז:ג): אם כתב לה מטלטלין והן עצמן קיימין נוטלת אותן בלא שבועה. וכן אם נמכרו ונלקח בהן אחרים ונודע שאלו השניים מדמי המטלטלין הראשונים נוטלת בלא שבועה. עכ"ל. הא ס"ל להרמב"ם דרך היכא דקיימי מטלטלין אחרים במקום המטלטלין הראשונים ונודע דבר זה, אינה נשבעת; אבל אם נאבדו המטלטלין הראשונים, צריכה לישבע. וכ"כ הרא"ה בפירוש בשם הרב אברהם אב בית דין (כתובות שם ד"ה איתמר), והכי ס"ל נמי להריטב"א (שם ד"ה ליתנהו בעיניהו) ולהנ"י (שם ד"ה ליתנהו בעיניהו), ומשתמע דהכי ס"ל לרב האי גאון (ש"מ שם בשם הרא"ה), וכעין זה כתבו הרי"ף (שם כב: בדפי הרי"ף) ותוס' רי"ד (כתובות נה: ד"ה ורב משה גאון).

נל"ב ששיטת רש"י היא שחל חיוב שבועה על הבא ליפרע מנכסי יתומים **רק היכא דאיכא חששא** (דלמא צררי אתפסה בעלה בענין זה, או חשש שכבר השתלם החוב בענין הלוואה – עי' כתובות פח.), ולהכי היכא דנאבדו מטלטלי דייחד הוא לכתובת אשתו ולא מסתברא דאתפסה צררי אחריני, א"צ לישבע, דהא ליכא חששא. ונל"ב ששיטת הרמב"ם ורוב ראשונים היא שהבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה היינו **דין מוחלט**, ובלי שבועה א"א לגבות מן היתומים, אלא שלא תקנו דין זה אם ייחד הבעל לאשתו מטלטלין לכתובתה והן בעין – ולהכי היכא דנאבדו מטלטלי, וודאי בעיא לישבע, דהא סברא דלא אתפסה צררי אחריני לא מהניא, ואינה פטורה משבועה אלא היכא דאיתנהו בעינא מטלטלי שייחד לה או תמורתן הוודאין והידועין.

תנן (שם פו:): כתב לה... נדר ושבועה אין לי ולא ליורשי ולא לבאים ברשותי עליך ולא על יורשיך ולא על הבאים ברשותיך אינו יכול להשביעה לא הוא ולא יורשיו ולא הבאים ברשותו לא אותה ולא יורשיה ולא הבאים ברשותה. ע"כ. ועי' להלן בגמ' שם (פז). דפליגי אמוראי אי משביעין הבעל או היורשין את האשה אחר שכתב לה הבעל לשונות של דלא נדר, דלא שבועה, נקי נדר או נקי שבועה, המשמיעים פטור שבועה, ובפרט כשסיים הבעל בלש' מנכסי או מנכסיא אילין. והסיקה הגמ': אמר רב נחמן אמר שמואל משום אבא שאול בן אימא מרים בין דלא שבועה בין דנקי שבועה בין דלא נדר ובין דנקי מנכסי ובין מנכסיא אילין בין הוא ובין יורשיו אין משביעין אותה אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה. ואיכא דאמרי לה מתניתא אבא שאול בן אימא מרים אמר בין דלא שבועה בין דנקי שבועה... אין משביעין אותה אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה אמר רב נחמן אמר שמואל הלכה כבן אימא מרים.

לפי הפשטות, דברי אבא שאול בן אימא מרים סותרים את דברי ת"ק דמתני' (שם פו:): נדר ושבועה אין לי ולא ליורשי... אינו יכול להשביעה לא הוא ולא יורשיו וכו'. אמנם כתב הריטב"א (שם פז. ד"ה אבא שאול): יש שפירשו שמודה אבא שאול שאם כתב נאמנות מפורש על יורשיו שתנאו קיים וכדתנן במתניתין, אבל בלשונות אלו הסתומים אמר, דאע"ג דבלא נדר ונקי נדר... שורת הדין דלשתמע פטורא

אפילו לגבי יתמי, מכל מקום כיון שלא כתב כן בפירוש אין עוקרין מפני זה הלשון הסתום תקנת חכמים שתקנו בבא ליפרע מנכסי יתומים... וזה דעת הרי"ף (שם מז. בדפי הרי"ף) והגאונים ז"ל הרמב"ם (הל' אישות טז:ט,כ). ע"כ. הקשה הריטב"א טובא אשי' זו והסיק כשי' רבוותא דפליגי (כתב שהם הרי"ף וחכמי נרבונא, וכן הביא הר"ן [כתובות מז. בדפי הרי"ף] בשם ר"ח) וס"ל דאבא שאול חולק על ת"ק וסובר "שהרי לענין פרעון כתובה מן היתומים אין שום נאמנות מועיל דתקנת חכמים מוחלטת היתה שאין נפרעין מנכסי יתומים אלא בשבועה... וזו נראית שטת רש"י ז"ל. (כתובות פז. ד"ה אבל מה אעשה, פח: ד"ה אלא אמר אביי). והלכתא כאבא שאול שאין נאמנות מועיל לפטור משבועת הבא ליפרע מן הירושין..."

הא איכא לאקשוויי אשי' רש"י, דכיון דס"ל לרש"י דדינא דהבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה מבוסס על חשש (דלמא צררי אתפסה, או כבר השתלם החוב בענין הלוואה), דכנתב' לעיל, ובעצם יכולה האשה (או הלוה) לגבות בלי שבועה אלא שתקנו שבועה למיגדר מילתא משום חששא, היאך ס"ל נמי לרש"י דדינא דהבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה דין מוחלט הוי ולהכי אין הבעל יכול לפטור אותה משבועה? הרי כיון דס"ל לרש"י שאין השבועה חלק מעצם הגביי' אלא הריהי חיוב נפרד וצדדי בתורת גדר נוסף משום חששא, היאך פי' ששיטת אבא שאול בן אימא מרים היא ששבועת הבא ליפרע מנכסי יתומים דין מוחלט הוא וע"כ חייבת לישבע אפי' פטרה הבעל בפירוש, ואין פטור מפורש מן הבעל מועיל?

הרי נחלקו הראשונים בפי' "לבאים ברשותי" גבי הא דתנן (פו:): נדר ושבועה אין לי ולא ליורשי ולא לבאים ברשותי עליך ועל יורשיך... ע"כ. פירש"י ד"ה לבאין ברשותי. אם אמכור נכסי ואת באה ליפרע מלקוחות. עכ"ל. אבל כתב הר"ן (שם מז: בדפי הרי"ף ד"ה ולא ליורשי ולא לבאין ברשותי): לבאים ברשותי לא מיירי בלקוחות ובמקבלי מתנות דבמקום שחב לאחרים אינו נאמן וכן הסכימו הגאונים כולם וכן דעת הרמב"ם (הל' אישות טז:כ) דלגבי יורשים דוקא מהני נאמנות ולא לגבי לקוחות וכדי למצוא זכות לדבריהם ז"ל הוצרך הרמב"ם ז"ל לדחוק עצמו בספר הזכות לישב משנה זו ופירש דהני... הם אפוטרופוס שמינה על נכסיו... ע"כ. וכן היא שי' הרי"ף (שם מז:), והכי ס"ל נמי להנ"י (כתובות פו: ד"ה ולא ליורשי), כשי' הגאונים והרמב"ם והר"ן. ועי' בדברי הרמב"ם (שם): התנה עמה שתגבה כתובתה מיורשיו בלא שבועה... הרי זו נוטלת מהן בלא שבועה. אבל אם באה לטרוף מנכסים משועבדים לא תטרוף אלא בשבועה ואע"פ שהאמינה הבעל. שאין תנאי הבעל מועיל אלא עליו ועל יורשיו אבל להפסיד ממון אחרים אינו מועיל. השיג עליו הראב"ד: איני מודה בזה שאם קדם הנאמנות למקח לוקח איהו דאפסיד אנפשיה. עכ"ל. וה"נ פליגי הרמב"ם והראב"ד כזה לענין לקוחות גבי מלוה שהתנה שיגבה ליה בלא שבועה. (הל' מלוה ולוה טו:ז) ועי' בתוס' רי"ד (כתובות פז: ד"ה כתב לה) וברא"ה (כתובות פו: ד"ה נדר ושבועה), דקיימי בשי' הראב"ד.

ואיכא לאקשוויי היאך מהניא פטורא גבי לקוחות לשי' רש"י, הראב"ד והאזלי בשיטתייהו, דהא אפי' ידעי בי' לקוחות קודם המקח, איזה כח יש לבעל לפטור את אשתו ויורשי' משבועה כשגובה מלקוחות, שהרי לא מחלו או ויתרו הלקוחות על זכותן להשביע?

ונ"ל דס"ל להנהו רבוותא דאין כח הלקוחות להשביע את התובע זכות אישית, אלא הריהו דין **וזכות בנכסים עצמם**, דהיינו **שהנכסים עצמם מוגנים ומאובטחים ע"י חיוב שבועה מתביעות של המבקשים לטורפם**, וזכות זו שייכת לבעל הנכסים. להכי שפיר יכול הבעל לפטור את התובעים משבועה ויש לו כח למנוע ולהסיר את דין שבועה מנכסיו ולקבוע שאין להן הגנה ובטיחות של שבועה, וכח זה מועיל אפי' גבי לקוחות עתידיות, דהא השתא נכסיה דיד' הוו מקמי דקניניהו לקוחות.

הרי עי' בשבועות (מז, מח): וכן היתומים מן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה רב ושמואל דאמרי תרוייהו לא שנו אלא שמת מלוה בחיי לוח אבל מת לוח בחיי מלוה כבר נתחייב מלוה לבני לוח שבועה ואין אדם מוריש שבועה לבניו. ע"כ. ביאר הרמב"ם (הל' מלוה ולוח יז:ג): שאין יכולין להשבע שלא נפרע אביהן כלום. ע"כ. זוהי לכאורה פשטות משמעותא דדינא דרב ושמואל, שכיון וכבר נתחייב אביהן לישבע ללוח ולבניו שלא קיבל כלום מתשלומי ההלוואה, אבל בני המלוה אינן יכולין לישבע שבועה זו שחלה על אביהן (ויכולין לישבע רק שלא פקדנו אבא על ידי אחר ושלא אמר לנו אבא בפיו ושלא מצינו בין שטרותיו ששטר זה פרוע – שם הל' ב, ע"פ שבועות מה.), ע"כ אין בני המלוה יכולין לגבות. אולם עי' ברש"י (שבועות מז.) ד"ה אין אדם מוריש. לבניו **ממון שהוא מחויב עליו שבועה** – ע"כ; ועי' ברש"י שם מח. ד"ה נתחייב מלוה שבועה. ... ואין אדם מוריש **ממון שהוא מחויב עליו שבועה** לבניו לפי שאין הבנים יכולים לישבע שבועה זו שנתחייב אביהם - עכ"ל; ועי' ברש"י שם ד"ה אותה באלמנה. ... **יש לה ממון גמור עליו בלא שבועה** לפיכך הורישתו לבניה ויורשיה הבאין ליפרע מיורשיו צריכין לישבע - עכ"ל. הא ס"ל לרש"י שחייב שבועה על דברים השייכים ליגבות ע"י תובעים הוא **דין זכות בנכסים עצמם**, שהן "ממון שהוא מחויב עליו שבועה" מפני שהם מוגנים ומאובטחים מגבי' ע"י חיוב שבועה, ואינה זכות אישית.

בהכי שפיר מתרצתא קושייתן אשי' רש"י, דהיינו כיון דס"ל לרש"י שאין שבועת הבא ליפרע מנכסי יתומים חלק מעצם הגבי', אלא הריהי גדר נוסף משום חששא, כדמוכחא לעיל, היאך פי' ששיטת אבא שאול בן אימא מרים היא ששבועת הבא ליפרע מנכסי יתומים דין מוחלט הוא וע"כ חייב לישבע בכל ענין ואין פטור מפורש ע"י הבעל מועיל? ע"פ הנבא' ל"ק מידי, דהא כיון דס"ל לרש"י דכח היתומים להשביע אינו זכות אישית אלא הריהו דין בנכסים עצמם, שמוגנים ומאובטחים הנכסים ע"י חיוב שבועה מטירוף התובע (ותקנו את דין שבועה זו משום חששא), שייך מאד לומר בשי' רש"י דקיי"ל לאבא שאול בן אימא מרים דלגבי יתומים (יורשיו) אין הבעל יכול לשנות את זה ולמנוע ולפטור את הנכסים מדין שבועה זו; כלומר שסובר אבא שאול בא"ם שהתקנה שטירוף הנכסים מן היתומים צריך שבועה היינו **דין עצמי בנכסים** וע"כ לא מצו בעלים להוות פטורא. ע"פ זה שי' רש"י א"ש בכל הסוגיות דלעיל ומתרצתא קושייתן.